

Η ΚΑΝΤΙΑΝΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΘΕΣΕΙΣ

Γιώργος Η. Ηλιόπουλος

Ιδιαίτερη σημασία για την προσέγγιση και την κατανόηση του στοχασμού του Ιμμάνουελ Καντ (1724-1804) παρουσιάζει η κατανόηση και αποκρυπτογράφηση των όρων εκείνων που, στο πλαίσιο της ιδιομορφίας της εποχής, έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση του στοχασμού του. Ο Καντ αναπτύσσεται πνευματικά σε περιβάλλον οικονομικής και κοινωνικής ανόδου των αστικών στρωμάτων, έμπρακτης κυριαρχίας της νέας επιστημονικής ορθολογικότητας, ορμητικής ανάδυσης και εξάπλωσης των διαφωτιστικών ιδεών και, επίσης, αναζήτησης οδών χειραφέτησης από την παραδοσιακή φιλοσοφία της εποχής. Όλες τούτες οι συνιστώσες είναι αναγκαίες προκειμένου να εκτιμηθεί στις πραγματικές της διαστάσεις και επιπτώσεις η «κοπερνίκεια αντιστροφή» που εισήγαγε ο φιλόσοφος του Καίνιξμπεργκ στον χώρο του φιλοσοφικού στοχασμού, αποδίδοντας έναν ρηξικέλευθα ενεργητικό ρόλο στο γνωρίζον και πράττον υποκείμενο.

Σύμφωνα με τον Ernst Cassirer, η φήμη του Καντ ως ακαδημαϊκού διδασκάλου, οφειλόταν εν πολλοίς στο γεγονός ότι ήταν εκείνος που εισήγαγε τη διδασκαλία της ανθρωπολογίας στα γερμανικά πανεπιστήμια, παραδίδοντας μαθήματα επί μια τριακονταετία περίπου, στη διάρκεια του χειμερινού εξαμήνου. Η ανθρωπολογική έρευνα συνυπήρχε σε κάθε περίπτωση με τη θεμελίωση των τριών «Κριτικών» και η συσσώρευση εμπειρικών γνώσεων για τον άνθρωπο συνόδευε διαρκώς το εγχείρημα της θεμελίωσης της υπερβατολογικής φιλοσοφίας.

Ο τόμος *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht* (Ανθρωπολογία από πραγματολογική άποψη) είναι το τελευταίο βιβλίο του Καντ το οποίο εκδόθηκε με

επιμέλεια του ιδίου (1798) και περιλαμβάνει τις αντίστοιχες πανεπιστημιακές του παραδόσεις (1772-1796).

Η πραγματολογική Ανθρωπολογία δεν επιδιώκει την εκτενή γνώση των πραγμάτων του κόσμου, αλλά τη γνώση του ανθρώπου ως πολίτη του κόσμου. Το πεδίο της επομένως είναι αυτό των ανθρωπίνων ικανοτήτων και δεξιοτήτων και των μορφών συμπεριφοράς και δράσης με τις οποίες ο άνθρωπος διαμορφώνει ως ελεύθερο τον εαυτό του, ορίζοντας ταυτόχρονα το πλαίσιο των σχέσεών του με τους άλλους.

Καλύπτοντας το κενό που δημιουργήθηκε μετά την ανασκευή της ορθολογικής ψυχολογίας και την άρνηση της επιστημονικής εγκυρότητας της εμπειρικής ψυχολογίας, η πραγματολογική Ανθρωπολογία διαρθρώνεται εν πολλοίς (ιδίως με την υποδιαίρεση του πρώτου μέρους σε τρία Βιβλία) σε αντιστοιχία με τις τρεις Κριτικές, στις οποίες ανατρέχει άλλωστε διαρκώς για τη φιλοσοφική θεμελίωση των πορισμάτων της.

Η ένταξη της ανθρωπολογίας στον αστερισμό των φιλοσοφικών κλάδων συνεπάγεται μια ορισμένη διεύρυνση του πεδίου της φιλοσοφίας. Η φιλοσοφία με τη «σχολαστική έννοια» του όρου, διευκρινίζει ο φιλόσοφος, επιδιώκει τη «συστηματική ενότητα» της γνώσης, δηλαδή «τη λογική της τελειότητα» (*Κριτική του καθαρού Λόγου*, Έκδοση Ακαδημίας, III, σ. 542). «Με την κοσμική έννοια», όμως, «είναι η επιστήμη της σύνδεσης κάθε γνώσης με τον τελικό σκοπό του ανθρώπινου Λόγου», και από την άποψη αυτή «ο φιλόσοφος δεν είναι ένας τεχνίτης του Λόγου, αλλά ο νομοθέτης του». [...] «Το πεδίο της φιλοσοφίας μ' αυτή την κοσμοπολιτική έννοια περιλαμβάνει τα ακόλουθα ερωτήματα: 1. Τι μπορώ να γνωρίσω; 2. Τι οφείλω να πράξω; 3. Τι επιτρέπεται να ελπίζω; 4. Τι είναι ο άνθρωπος; Το πρώτο ερώτημα αντιστοιχεί στη Μεταφυσική, το δεύτερο στην Ηθική, το τρίτο στη Θρησκεία και το τέταρτο στην Ανθρωπολογία. Μπορούμε όμως να τα αναγάγουμε όλα στην Ανθρωπολογία, αφού τα τρία πρώτα ερωτήματα συνδέονται με το τελευταίο» (*Λογική*, Έκδοση Ακαδημίας, IX, σ. 24-25).

Στο μάθημα: α. εξετάζεται συγκεκριμένα το επιστημολογικό καθεστώς της ανθρωπολογίας στο πεδίο διασταύρωσης των αποβλέψεων και των δυνατοτήτων εκδίπλωσης των κλάδων που συγκροτούν την καντιανή φιλοσοφία, β. σκιαγραφείται και αποτιμάται ο πλούτος του περιεχομένου της, στο οποίο υπάγονται επιμέρους πεδία αρκούντως διαφορετικά μεταξύ τους, τα οποία διασχίζονται εν γένει από τη διαφορετικότητα μεταξύ θεωρητικής και πρακτικής φιλοσοφίας: η ανθρωπολογία δεν

μπορεί παρά να ασχολείται τόσο με «καθαρά» θεωρητικά ζητήματα, όπως η διάκριση μεταξύ αισθητικότητας (Sinnlichkeit) και διάνοιας (Verstand), όσο και με φαινόμενα που emπίπτουν στη σφαίρα του άμεσα πρακτικού βίου και της καθημερινότητας, όπως η καθ' έκαστον χαρακτηρολογία και η μόδα.

Το εγχείρημα ανασύνθεσης της καντιανής ανθρωπολογίας ολοκληρώνεται με μια γενική αποτίμηση της συμβολής του φιλοσόφου στην εξέλιξη του νέου, συγκριτικά, φιλοσοφικού κλάδου. Σε γενικές γραμμές πρόκειται για μια συμβολή που εγείρει μεν ορισμένους προβληματισμούς λόγω των θεμελιωδών αμφισημιών της συγκρότησής της, όμως σε κάθε περίπτωση πιστώνεται με μια σημαντική ώθηση στην εξέλιξη του κλάδου και τη μετέπειτα διαμόρφωση του ανθρωπολογικού προβληματισμού εν γένει.

ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Immanuel Kant, *Ανθρωπολογία από πραγματολογική άποψη*, μτφρ.-εισαγ.-σχόλια Χάρης Τασάκος, Αθήνα 2011 (έκδοση πρωτοτύπου: Immanuel Kant, *Anthropologie in pragmatischer Hinsicht*, Reclam, Στουτγάρδη 1983)

Ερνστ Κασσίρερ, *Καντ. Η ζωή και το έργο του*, εισαγ.-μτφρ.-σχόλια Στ. Γερογιωργάκης, Ίνδικτος, Αθήνα 2001

Γιάννης Ιμβριώτης, *Η φιλοσοφία του Καντ. Μαρξιστική θεώρηση*, Διογένης, Αθήνα 1974

Ι. Καντ, *Δοκίμια*, εισαγ.-μτφρ.-σχόλια Ε. Π. Παπανούτσος, Δωδώνη, Αθήνα 1971

Παύλος Κλιματσάκης, *Συστηματική εισαγωγή στον γερμανικό ιδεαλισμό. Καντ, Φίχτε, Σέλλινγκ, Χέγκελ*, «Ροές», Αθήνα 2010

Ζιλ Ντελέζ, *Η κριτική φιλοσοφία του Καντ. Η θεωρία των ικανοτήτων*, μτφρ. Ε. Περδικούρη, εκδ. «Βιβλιοπωλείον της Εστίας», Αθήνα 2001

Κοσμάς Ψυχοπαίδης, *Κριτική φιλοσοφία και λογική των θεσμών. Έρευνες για την πολιτική φιλοσοφία του Καντ*, μετάφραση: Όλγα Σταθάτου, «Βιβλιοπωλείον της Εστίας», 2001

Συλλογικό έργο, *Ιμμάνουελ Καντ: Πρακτικός λόγος και νεωτερικότητα: Νέες προσεγγίσεις στην καντιανή φιλοσοφία*, εκδ. «Αλεξάνδρεια», Αθήνα 2006

Τομέας Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (συλλογικό), *Για τον Ιμμάνουελ Καντ 200 χρόνια μετά*, εκδ. «Νήσος», Αθήνα 2006